

KÜRESELLEŞEN DÜNYADA DİN VE DİNÎ DEĞERLER

RELIGION AND RELIGIOUS VALUES IN A GLOBALIZING WORLD

Geliş Tarihi: 21.10.2022 Kabul Tarihi: 01.12.2022

✉ FATİH KURT

DOÇENT

DİB

DİNİ YAYINLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

orcid.org/0000-0003-1283-1787

fatihkurt25@hotmail.com

Öz

Küreselleşme, 1980'li yıllarda belirgin olarak ortaya çıkmış/çıkan ve kısa sürede tüm dünya toplumlarını etkileyen bir olgudur. Tüm dünyada olduğu gibi İslâmî kültür ve dinî değerleri korumak amaç ve kaygısıyla, küreselleşmeye karşı çıkarken ve bunu da sıkı bir korumacılık şeklinde gösterirken, bir başkaları da küreselleşmeye karşı "küreyerelleşme" şeklinde bir alternatif savunma metodu ortaya koymaya çalışmaktadır. Buna göre İslâm'ın öz ve temel ilkelerine yönelmekle birlikte modern çağın gerekleri doğrultusunda dinî anlamak ve anlatmak esas olmalıdır. Bunun gerçekleşmesi için de eğitim temel alınmalı ve küreselleşmenin getirdiği bilimsel ve teknolojik veriler araçsallaştırılmalıdır.

Küreselleşmenin ana teması bilim ve teknoloji doğrultusunda ekonomi olmakla birlikte yansımaları kültürel alanda olmuştur. Bu doğrultuda küreselleşmenin dinî inanç ve uygulamalara etkisi büyük oranda gerçekleşmiştir. Öncelikle küreselleşmenin temel dayanakları arasında olan sekülerleşme, inanan kesimin dinî yorum ve yaklaşımlarını değiştirmiş ve özellikle bireyselleşme boyutunda özgür ve bireysel girişimci, dinî nasrlara göre değil, bireyin kendi idrak ve anlayışı doğrultusunda bir dinî yaklaşım sergilenmesine yol açmıştır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Küreyerelleşme, Din, Sekülerleşme, Müslümanlar.

ABSTRACT

Globalization is a concept that emerged prominently in the 1980s and has affected all societies of the world in a short time. While opposing globalization with the aim and concern of protecting and preserving Islamic culture and religious values, as is the case all over the world, and showing this in the form of strict conservatism, others are trying to put forward an alternative defense method against globalization in the form of "glocalization." Accordingly, it should be essential to understand and explain the religion in line with the requirements of the modern age, while still focusing on the essence and basic principles of Islam. For this to happen, education must be the basis and the scientific and technological data brought about by globalization must be instrumentalized.

While the main theme of globalization is the economy in line with science and technology, its widespread reflection on social life has been in the cultural sphere. In this direction, globalization has had a significant impact on religious beliefs and practices. First of all, secularization, which is one of the main pillars of globalization, has changed the religious interpretations and approaches of the believers, and has led to a free and individual initiatory religious approach, especially in the dimension of individualization, not according to religious nasses, but in line with the individual's own perception and understanding.

Keywords: Globalization, Glocalization, Religion, Secularization, Muslims.

SUMMARY

Globalization is a concept that emerged prominently in the 1980s and has affected all societies of the world in a short time. The main reason for this is that it is directly geared towards equipping and presenting the economy and information technology. These two concepts, which directly address human beings, necessarily affect their culture and beliefs. As a social entity, human is affected by the changes and developments in their environment. While opposing globalization with the aim and concern of protecting and preserving Islamic culture and religious values, as is the case all over the world, and showing this in the form of strict conservatism, others are trying to put forward an alternative defense method against globalization in the form of “glocalization.” Those who accept that culture and religion are not directly targeted by globalization have in mind that instead of taking a stance against globalization as an inevitable phenomenon, they accept it as a reality and that the Islamic world should also take a place in this field. The main basis for the idea that consciously holding religious values will not be affected by the negative dimension of globalization, which has two aspects, positive and negative, stems from the idea that the Islamic religion has deep-rooted and universal qualities. Accordingly, it should be essential to understand and explain the religion in line with the requirements of the modern age, while still focusing on the essence and basic principles of Islam. For this to happen, education must be the basis and the scientific and technological data brought about by globalization must be instrumentalized. This is possible by shaping the system and method of religious education according to the masses growing and growing in the globalized age and meeting their cultural and religious needs. While the main theme of globalization is the economy in line with science and technology, its widespread reflection on social life has been in the cultural sphere. The most prominent manifestation of the cultural sphere is manifested in religious and national understandings. Accordingly, globalization has had a significant impact on religious beliefs and practices. First of all, secularization, which is one of the main pillars of globalization, has changed the religious interpretations and approaches of the believers, and has led to a free and individual initiatory religious approach, especially in the dimension of individualization, not according to religious masses, but in line

with the individual's own perception and understanding. This is a problem when the free approach and individual initiative encouraged and embraced in the economic context is reflected in the cultural and religious sphere. Because religion has obligatory principles and they are unchangeable rules. While individual lifestyle is a choice, a religion that goes beyond a religious understanding and practice centered on the Qur'an and the authentic hadith (sunnah) will lose its essence. This, on the other hand, will lead to the loss of a healthy understanding of religion. Scholars and researchers who are aware of this have been trying to define and delimit the cultural and religious dimension of globalization. They are also aware that this could only be achieved through education.

GİRİŞ

Globalization şeklinde Batı'da kullanılan küreselleşme, yaygın etki olarak 1980'li yıllardan itibaren sosyal bilimcilerin gündemine girmiş ve zamanla da geliştirilmiş çok yönlü ve boyutlu bir terimdir. Kelimenin tek bir karşılığı olmadığı için disiplinlere göre anlam kazanarak uluslararasılaşma, evrenselleşme, liberalleşme, Batılılaşma, karşılıklı bağımlılık, modernleştirme gibi manaları içerir şekilde kullanımı bulunmaktadır.¹ Karşıt anlamı ise genellikle glokalleşme/yerelleşme şeklindedir. Kapsamı itibarıyla ise devletlerüstü oluşum, kurumlar ve sivil toplum kuruluşlarının bir aktivitesi olarak değerlendirilmekle birlikte, bu şekilde bir yaklaşım küreselleşmeyi dar ve sınırlı bir alana hapsedmektedir. Çünkü burada uluslararası bir olgu olmakla birlikte belirli bir kesime yönelik bir aidiyet söz konusu değildir. Dünyanın başka bölgelerinin etkisi de söz konusudur. Uluslararası ilişkilerin ulus devletler tarafından değil de IMF, WB, WTO, UN gibi uluslararası örgütler tarafından şekillendirilmesi vakasıyla karşı karşıya kalan ulusların, kendi ölçüt ve metotlarını söz konusu örgütler karşısında kısıtlaması uygulanır olmuştur.² Söz gelimi, uluslararası mahkemelerin kararı lokal mahkeme kararının üzerinde olabilmektedir. Yerel mahkemeler bir karar verirken bu hususu dikkate almaktadır. Bu bakış açısıyla “küreselleşme, genellikle, belirli bir kültür, ekonomi ya da siyaset normunun, değer yargısının ya da kurumsal yapının küresel ölçekte yaygınlık kazanarak zamanla o alanda geçerli tek norm, tek hâkim değer yargısı ya da tek kurumsal yapı haline gelmesi” şeklinde tanımlanmaktadır.³ Fakat küreselleşmeyi tüm insanlığa mal ederek insani bir gelişim olarak görmek daha isabetli olacaktır. “Dünyayı bir köy haline getirmek” veya “dünya vatandaşlığı” tanımıyla özdeşleşen küreselleşme, belirli bir din ve kültürün de ürünü değildir. Zira burada yine bir aidiyet söz konusu ol-

¹ Alan Freeman - Boris Kagarlıtsky, “Küreselleşmenin Krizi”, *Dünya İmparatorluğu mu, Yoksa İmparatorluklar Dünyası mı*, haz. Alan Freeman - Boris Kagarlıtsky, çev. İbrahim Yıldız - Bahar Kara (İstanbul: Yordam Kitap, 2008,7-62), 7.

² Mustafa Tekin, *Din Sosyolojisi* (Konya: Palet Yayınları, 2013), 229.

³ İhsan Çapcıoğlu, “Küreselleşme Sürecinde Kültürün ve Dinin Değişen Görünümleri” *İslami Araştırmalar* 28/3 (2017), 248.

maktadır ki bunu belirlemek zor görünmektedir. Dünya çapında sosyolojik bir olgu olarak bakmak ve bu doğrultuda bir yaklaşımda bulunmak daha sağlıklı görünmektedir. Küreselleşmeye yönelik yapılan tanımlar arasında en kapsamlısı, “küreselleşme, uluslar, medeniyetler ve siyasal topluluklar arasındaki genel dayanışmanın genişlemesinin ve derinleşmesinin tarihsel sürecini kapsayan bir kavramdır”⁴ şeklindeki yaklaşımdır.

Küreselleşmenin ekonomik, siyasi, teknolojik, çevre, kültürel boyutları bulunmaktadır. Burada güvenlik siyasi olgu içinde, din ise kültürel küreselleşme dâhilinde değerlendirilmektedir.⁵ İnsanın olduğu her yerde, küreselleşmenin belirli bir etkisi, izi veya direnişi kesimlere yönelik kuşatıcılığı bulunmaktadır. Küreselleşme olgusunun herhangi bir ön kabul ve yargısı yoktur. Bu doğrultuda küreselleşmenin fikir babaları olan Muray Rohtbard ve David Friedman gibi akımın öncüleri, birer liberal olarak tanımlanmaktadır.⁶ Bu doğrultuda küreselleşmeyi benimsemek veya karşı çıkmak, kişi ve toplumların kültürel bağlarına yönelik önem atfetmesiyle doğrudan ilişkilidir. Küreselleşmeye nötr bir kavram olarak bakmak gerekmektedir. Yarar ve zararını da bölgesel toplumlara yönelik etkiye göre değerlendirmek daha sağlıklı görünmektedir. Ancak bununla birlikte küreselleşme yerel kültürleri sembolik folklorik bir konuma indirgese de o, kendi kültürünü de oluşturmaktadır. Bu ise yine bölge ve insan toplumlarına göre şekillenmektedir.

Küreselleşmede tek tip bir insan modeli oluşturma kaygısı bulunmamaktadır. Daha doğrusu sınırları belli, ağıyarına manî, efradına cami belirli bir sunum da yer almamaktadır. Onda insan merkezdir. Böyle olunca da bireylerin çıkarına, toplumların maddi yararlarına yönelik küresel sunumlar, kendiliğinden benimsenmekte ve hatta insanların kendi irade ve istemleri doğrultusunda benimsenmektedir. Bunun nedeni ise insan, sermaye ve teknolojik hizmetler açısından toplumlar arasında ihtiyaç eksenli bir entegrasyonun sağlanmasıdır. Burada ana faktör ticaretin uluslararasılaşması ve alış-verişin dünyanın en ücra köşelerine kadar yayılması ve böylece dünyanın giderek daha fazla bütünleşmesidir.⁷ Buna göre küreselleşme öncelikle ekonomik alanda işlevsel hale gelmiştir. Bu durum ise ticaret ve teknolojik alanda kendi kültürünü oluşturmuştur. Bu da belirli bir toplum veya kültüre ait olmayıp, tamamen kendi sistemi içerisinde şekillenmiştir.

⁴ David Held - Anthony McGrew, *Küresel Dönüşümler Büyük Küreselleşme Tartışması* (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2008), 71.

⁵ Mehmet Bahçekapılı, “Batılı Ülkelerde Din Eğitiminin Kültürlerarası Barış ve Hoşgörüyü Olan Katkısı Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 21 (2011), 129-152.

⁶ David Gordon, *The Essential Rothbard* (Auburn: Ludwig von Mises Institute, 2007), 13.

⁷ Samuel Adams, “Globalization and Income Inequality: Implications for Intellectual Property Rights”, *Journal of Policy Modeling* 30 (2008), 725.

Konuyla ilgili Giddens'in değerlendirmesine göre küreselleşme⁸, modernlik terimiyle bağlantılı olarak gerçekleşmiş bir olgudur. Modernleşme sosyolojik bir vakıa olarak benimsendiğinde ikisinin de yakın zamanda gerçeklik kazandığı göz önüne alınır, birbiriyle olan ilişkisi kaçınılmazdır. Bazı sosyologlar küreselleşmeyi kıtalararası akışların bir süreci olarak değerlendirirken, Robertson gibileri de bunu, yerelleşme ile bağlantılı olarak değerlendirmiştir. Öngören'in aktarımı doğrultusunda Robertson'a göre küreselleşme bir yönüyle küreselin yerelleşmesi, diğer yönüyle ise yerelliğin evrenselleşmesidir. Küresel ve yerel arasında süregelen karşılıklı etkinin bir tezahürü olarak farklılaşma veya aynılaşmanın biri diğerini gerektirmiştir. Robertson'a göre yerellik olgusunun geçirdiği süreç küreselleşmeyi sonuç olarak vermiştir.⁹

Genel olarak küreselleşmeye, aşırı küreselleşmeci yaklaşım, karşıt ve kuşkucu yaklaşım ile dönüşümsel yaklaşım şeklinde ana hatlarıyla üç farklı yaklaşım bulunmakla birlikte küreselleşmeyi kabul etmeyenler de mevcuttur.¹⁰ Nitekim *Küreselleşme Sorguluyor* adıyla bir kitap çalışması yapan Hirst ve Thompson, bütünleşmiş bir dünya düzeninden söz edilemeyeceğini, daha çok ülke ekonomileri ağırlıklı bir milletlerarası yaklaşımın söz konusu olduğunu savunmaktadırlar. Onlara göre günümüzdeki birçok iktisadî hareketlilik, belirli tarihsel dönemlerde de gerçekleşmiştir.¹¹

Küreselleşmenin kültürel boyutunda Batı kültürünün etkin olması küreselleşmenin doğrudan bir sonucu değildir. Küreselleşmenin yönünü belirlemede Batının gücünü etkin şekilde kullanması bakımındandır. Sonuçta hayatın her alanına giren internet, bir Batı ürünü olması nedeniyle aynı zamanda Batının kültürel değerleri doğrultusunda işletilmekte ve uygulanabilmektedir. Bu aynı zamanda teknolojik gelişmelerdeki üstünlüğün onun oluşturduğu kültüre yansımadır. Bu doğrultuda iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler, toplumlar arasındaki irtibatı sağlayan en önemli faktör olması nedeniyle ana hatlarıyla ortak bir kültürel anlayışın zeminini oluşturmaktadır. Bunun en belirgin örneği, ortak dil ve sembollerin hâkim olduğu sosyal medya kullanımınıdır. Bunu gerçekleştiren ise etkin olan kültürdür. Buna yeme, içme ve giyinme de katılabilir.

⁸ Anthony Giddens, *Modernite ve Bireysel-Kimlik Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum* (İstanbul: Say Yayınları, 2010), 35-37.

⁹ Habibe Öngören, "Küreselleşme ve Yerel Kültür", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* 15/1 (2002), 449.

¹⁰ Veysel Bozkurt, "Küreselleşme: Kavram - Gelişim ve Yaklaşımlar", *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi* 2/1-1 (2000), 87.

¹¹ Paul Hirst - Grahame Thompson, *Küreselleşme Sorguluyor* (Ankara: Dost Kitabevi, 2007), 8.

Küreselleşme ve sonuçları hakkında yapılan tartışmalar günümüzün sosyal bilimleri içinde önemli bir yer tutmaya devam etmektedir.¹² Küreselleşme ilgili olumlu veya olumsuz olarak verilen tepki nasıl olursa olsun, bir vakıa olarak değerlendirdiğimiz küreselleşmenin sosyo-kültürel boyutu bizim üzerinde durmak istediğimiz yönüdür.

1. Küresel Kültür Veya Kültürün Küreselleşmesi

Kültürün tanımı evrensel bir olgu olan medeniyet kelimesinden farklı olup, daha çok yerelliği temsil etmektedir. Bu doğrultuda Güngör'e göre kültür; bir topluluğun kendi hayati problemlerini çözmek için uzun süreçler içerisinde denediği ve uzun yıllar içerisinde standart hale getirdiği metotları ve araçları ihtiva etmektedir. Böylece bir topluluğun kültürünü; tüm maddî ve manevî unsurlarıyla beraber gereksinimlerini karşılamak için benimsediği yaşam tarzı oluşturmaktadır.¹³

Turhan'a göre ise kültür, "En basit toplumdan en gelişmiş topluma kadar her yerde ortaya çıkmaktadır ve ortak bir olguyla şekillenen belli bir içeriğe sahiptir. Ona göre kültür bir cihaza benzemektedir. Bu cihaz; her toplumda belirli maddi ihtiyaçları tatmin etmek amacıyla meydana getirilen kaba veya incelmış, işlenmiş bir tekniğin, bilginin yanında; insan ilişkilerini düzenlemeye yarayan nizamlar, kaideler, örf ve adetler, iman, kanaatler, fikirler ve görüşlerden oluşmakta ve bir bütün halinde işlemektedir. Kültürün ortaya çıkmasına, insanların temel ihtiyaçları sebep olmuştur".¹⁴

Buna göre insani bir olgu olan kültür, toplumsal bir olgudur. Tarihsel birikimlerin ürünü olan kültür, bütünleştirme ve gelişme özelliğine sahiptir. Aynı kültürün insanları olmak, bir tür bağıdır. Zira kültür, bölgesel olup, göreceli bir niteliğe sahiptir. Kültürler millîdir. Millî kültür, bir ulusu ötekilerden ayıran, kendisine özgü yaşam biçimi ve davranış tarzına sahip olan dini, dili, gelenek ve görenekleri büyük oranda aynı olan bir olgudur. Burada din, farklı inançları barındırması nedeniyle, belirleyici bir faktör olmasa da göz ardı edilemez bir konumdur. Millî kültürü oluşturan unsurlar din, edebiyat, ilim-bilim, iktisadi ve idari yapı ve ortak davranış kodlarıdır.¹⁵

Topçu'ya göre millî kültür, bir ulusun tüm fertlerinin sahip olduğu, meydana gelen olayları anlama ve anlamlandırma şekilleri ve milletin kendi tarihinde oluşturduğu değer hükümlerini içermektedir. Ona göre ilim, felsefe, sanat ve din kültürü yaşatmaktadır. Her millet yaşadığı tüm olguları kendi kabiliyetleri ve iradeleriyle yoğurmakta, toplumun her bireyi bir-

¹² İhsan Çapcıoğlu, "Küreselleşme Sürecinde Kültürün ve Dinin Değişen Görünümleri", *İslami Araştırmalar* 28/3 (2017), 263.

¹³ Erol Güngör, *Türk Kültürü ve Milliyetçilik* (İstanbul: Ötügen Yayınevi, 2006), 68.

¹⁴ Mümtaz Turhan, *Kültür Değişmeleri* (Ankara: Altınordu Yayınları, 2018), 32.

¹⁵ Mehmet Tablamacıoğlu, *Din Sosyolojisi* (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1983), 93-96.

birine kendi karakterini aktarmaktadır. Böylece millî kültür, onu yaratmış olan milletin malı olmaktadır.¹⁶

“Global bir köy” haline gelen çağımız dünyası, bunu küreselleşmeye borçludur. Ekonomik küreselleşme ve de özellikle iletişim merkezli teknolojik gelişmeler, uzağı yakın, bilinmeyi bilinebilir ve tanınmayı tanımlanabilir konumuna getirmiş, ulaşılmayana ulaşılabilir statüsüne koymuştur. Böyle bir gelişme ise tanışma ve bilismeye yol açmış, böylece küresel bir yönetim ilişkiler ağı oluşmuştur. Bu durum ise yerel bağlantıyı dikkate alan ama teknoloji hâkim kültürün ana karargâh olduğu kendisine özgü bir kültür ortaya çıkarmıştır.

Söz konusu teknolojiyi kullanan tüm toplumların bu kültürden bağımsız olması ve etkilenmemesi mümkün olmamıştır. Bunlar bazı yerel bezemelerle küresel kültürün yönlendirmesine maruz kalmışlardır. Bu doğrultuda da yerellik, geleneksellik ve muhafazakârlıktan kopmak istemeyen kesimler, artık klasik anlayışları yeni bir modelleme ile mensuplarına sunmuşlardır. Böylece hemen hemen tüm kültürel alanlarda klasiğin yeni bir söylemi ve geleneksellikten farklı bir sunum biçimi ortaya çıkmıştır. Teknolojik gelişmelere, Batı kaynaklı olduğu için, bir zamanlar karşı çıkan muhafazakâr gruplar, modern iletişim araçlarını kullanmaktan kaçınmamışlardır. Buna karşılık klasik söylem ile uygulama çelişmesini, yeni form söylemleriyle mensuplarına sunmuş ve onları ikna etmeye çalışmışlardır.

Kültürün küreselleşmesi veya küresel kültürün yerele baskın çıkmasında en öncü faktör, iletişim ve bilişim teknolojisi olmuştur. Zira küresel kültürün yayılmasını sağlayan iletişim teknolojileri ve tüm çeşitleriyle medya araçları aracılığıyla bütün dünyayı kapsayan bir iletişim ağı kurulmuş ve ülkeler, kıtalar ve insanlar birbirlerine yakınlaşmıştır. Özellikle son zamanlarda sosyal medya ağındaki artış, kullanımındaki yükseliş göz önüne alındığında milyonlarca insanın aynı platform ve sosyal medya ağında buluşması, farklı kültürlerin bir tür iletişimini sağlamıştır.

Küreselleşmenin kültüre etkisi ve katkısı veya kültürün küreselleşmesiyle ilgili iki farklı yaklaşım bulunmaktadır. Kültürel homojenleşme olarak adlandırılan bunlardan ilkinde göre küreselleşmenin kaynağı olan ve tüm küresel olgularda hâkim kültür konumunda bulunan Batı kültürünün evrensel nitelikte baskın karakterli ve etken kültür olması, geride kalanların yerel konumuna indirgenmesi ve lokal kültürel kalıntıların da folklorik bir anlam taşımasıdır. Bu tür kültürel homojenleşmeyi sağlayan etmenler sermayenin küreselleşmesi, teknolojik gelişmeler, medya ve internet aracılığıyla görselliğin egemen bir konuma yükselmesi ve küreselleşmenin Batı merkezli dilidir. Homojenleşmenin yayılmasına olanak sağlayan temel araç ise, popüler tüketim kültürü olmuştur.¹⁷

¹⁶ Nurettin Topçu, *Kültür ve Medeniyet* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2018), 20.

¹⁷ İhsan Çapcıoğlu, “Küreselleşme, Kültür ve Din”, *AÜİFD* 2 (2008), 153-183.

Kültürel küreselleşmeyle oluşan ortak payda, uluslararasılaşmadır. Buna göre küreselleşmeden payı az olan yerel ve kırsal kitlelerin duygularını yansıtan paylaşımları ile modern şehirlerde yaşayanların paylaşımları arasındaki fark belirgindir. Özellikle küreselleşmeden yüksek pay alan gençler ile bir nevi uzak duran ve ilgisiz tutum sergileyen yaşlıların müzik, sanat ve kültürel beğeni ve paylaşımları barizdir. Genellikle gençler daha uluslararası, yaşlılar ise daha yereldir. Bu durum küreselleşme-kültür ilişkisini belirginleştirmektedir.¹⁸

Kültürel homojenleşme olarak adlandırılan bu durum, Batı kültürünün hâkim ve baskın karakterini yansıtmaktadır. Genelde bu yönlü bir kültürel küreselleşmeye karşı tepki gösterenlerin tavrı, Batı kültürüne yönelik, kendi yerel, geleneksel ve muhafazakâr kültürünü koruma çabasından kaynaklanmaktadır. Burada dinî kültür önemli bir faktördür. Küreselleşme, zamanla bir kültür haline gelmiş dinî değerlerden beslenen kendi öz varlıkları için bir tehdit olarak görülmektedir. Bu aynı zamanda varlıklarını kültürel değerlerde gören kitlelerin bir tür öz savunması olarak kabul edilmektedir. Küreselleşmede Batı kültürünün tonlarının ağırlığı ve yoğunluğu bir vakıdır. Ancak bu durum küreselleşmeden daha öte kültürel gücün baskın yapısından kaynaklanmaktadır.

Küreselleşmenin kültürel homojenleşmeyi sağladığı tezine karşı çıkarılanın oluşturduğu sav ise, kültürel melezleşmedir. Buna göre küreselleşme kültürel bir homojenleşme değil, kültürel bir melezleşme gerçekleştirmektedir. Kültürel melezleşme, kültürlerin birbiriyle kaynaşmasını, devam ettirme sürecinde, çağın verileri ve teknolojinin gelişmeleri doğrultusunda başka yeni formlara dönüşmesini, yeni kültürel olgular karşısında tema aynı olmakla birlikte yeni bir sunum şekliyle oluşmasını sağlamaktadır. Bu durum ise ana tema algı aynı olmakla birlikte uygulanış biçimlerinde çağın sunumları doğrultusunda bir anlayış ve uygulamayı gerektirmiştir. Öte yandan yine geleneksel olarak ana tema belirli olmakla birlikte, farklı kültürlerin de etkisiyle yepyeni bir kültürel olgu ortaya çıkmakta ve bunda da kültürlerarası iletişimin etkisi belirgin biçimde kendisini göstermektedir. Hatta bu tür bir anlayışla şekillenen küresel kültürde, süreç içerisinde yerel olgular sahne önüne çıkmakta ve etki yaratmaktadır.¹⁹ Ancak bu durumda yine küresellik baskın bir karakterdir. Zira söz konusu sahnede olmada uluslararasılık ve teknolojik veriler ön plana çıkmaktadır.

Kültürel melezleşme, 'küreyerelleşme (glocalization)' şeklinde ifade edilmiştir. Küreyerelleşme, kültürün küreselleşmesi veya yerelin evrensel-

¹⁸ Zeynep Tekin, *Küreselleşme Sürecinde Milli Kültür ve Gençlik* (Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 71-75.

¹⁹ S. Ahmadov, "Kültürel Küreselleşme Aracı Olarak Sosyal Medyanın Tüketim Toplumu Etkisi", *Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Dergisi* 1/1 (2019), 28-39.

leşmesi olarak adlandırılabilir. Burada konuya küreselleşme-kültür ilişkisi bağlamında değinerek böyle bir yaklaşım sergilenmektedir. Küreyerelleşme, yerelin küresel kültürde yerini almasıdır. Bu doğrultuda ulus devletlerin kültür politikalarının çoğunluğu, küresel ve yerel arasındaki kültürel farklılıkların arasını kapatma çabasıyla aynı konumda değerlendirerek benzetme ve yakınlaştırmaya çalışmakta ve ulusal kimliğin tepki göstermesine engel olacak bir şekilde düzenlemeler yapmaktadır.²⁰ Bunun örneği, küresel bir boyutta olan müziğin belirli bir kısmında yer alan Afrika kökenli sanatçıların, müzik tema ve sunumunda Afrika yerel kültürünün izlerini yansıtmalarıdır. Küreyerelleşmenin temel ivmesi bilinç ile bilinçaltı ilişkisinde saklıdır. İnsanlar daha çok bilinçaltı ile hareket etmektedirler. Daha sonra öğrendikleri ise bilinci oluşturmaktadır. Bilinçli bilgi ve edininim, kısa zamanlı etkilidir. Bilinçaltı ise uzun bir geçmişi bulunmaktadır. Bu nedenle küreselleşme sürecinin hızlı dönemi öncesine ait bilişsel yapıya sahip olanlarda yerellik daha hâkimdir. Ancak onlar, şu anda küresel çağda yaşamaları nedeniyle teknolojik gelişmeleri de kullandıkları için, müzik gibi yaptıklarında ve zihniyetlerinde küreyerelleşme temaları daha çok baskındır.²¹

Kültürde değişme, kaçınılmazdır. Bu ise yayılma, alıntılama ve taklit etmek şekillerinden biriyle gerçekleşebilir. Yayılmacı değişime en belirgin örnek, Batı devletlerinin sömürsü altında kalmış olan Afrika halkları kültürüdür. Bu sömürge sürecinde kendilerine özgü kültürleri bulunan Afrika halkları, sömürge sonrası, o süreçte maruz kaldıkları yayılmacı ve zorlayıcı kültür karşısında, aynı kültürü devam ettirmişler ve Batı kültürünün lokal bir mekanı olmuştur. Kendi öz kültürleri ise folklorik bir konuma gelmiştir. Bu durumu Turhan şöyle özetlemiştir: “Mecburi veya empoze kültür değişmesi diye, ayrı kültürlere sahip iki içtimai grup veya cemiyetten biri kendi kültürünü veya muayyen bazı unsurlarını kabul etmesi için diğerini tazyik eder veya idari bir nüfuz ve iktidara sahip bir zümre yabancı bir kültürü veya bunun muayyen bazı unsurlarını ekseriyetin arzusu hilafına kendi cemiyetine zorla kabul ettirmeye çalışırsa neticede meydana gelen değişmelere, yayılmacı değişim denir.”²²

Bu zoraki süreçte bir kültür unsuru olan din de payını almıştır. Zira önceleri başka dinlere mensup olan Afrika halkları, baskıcı ve zorlayıcı sömürge yönetiminin siyasi ve kültürel tutumu sonrası, sömürgeci millletin dini değerlerini benimsemeye başlamış ve devam ettirmiştir. Ancak bu

²⁰ Lacarrieu, M., “Küreselleşme Çerçevesinde Yerel İmgelerin ve Kültürel Kimliklerin Oluşumu”, ed. L. Bonet - E. Negrier, *Ulusal Kültürlerin Sonu Mu? Çeşitlilik Sınavında Kültür Politikaları* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015), 27.

²¹ Ömer Sağlam, “Küreselleşen Dünyada Tüketimin Anlamsal Çözülüşü”, 21. *Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5/13 (2016), 209; Rod Plotnik, *Psikolojiye Giriş*, çev. Tamer Geniş (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2009), 7.

²² Turhan, *Kültür Değişmeleri*, 39.

durum yerel değerlerle şekillenmiş ve lokal inançların etkisiyle farklı bir ivme kazanmıştır. Öte yandan bir toplumun başka ve kendisine yabancı olan bir kültürle karşılaşması sonucu, yabancı kültürün bazı özellik ve uygulamalarını isteyerek alıp benimsemesi sonucu oluşan kültür değişmesine, serbest kültür değişmesi denmektedir.²³ Ancak bu durum, zorunlu kültür değişimiyle de bağlantılıdır. Zira söz gelimi küçüklükten beri verilen eğitim yanında fiziki olmasa da psikolojik zorlama ve bir tür mobbing ile gerçekleşen kültürel değişim, serbest kültür değişimi olarak adlandırılmamalıdır. Burada kültürel asimilasyon söz konusudur. Kültürel asimilasyon, güçlü kültürün, zayıf kültürü bitirmesi ve toplumun ezici çoğunluğunun hâkim kültür ekseninde yaşaması ve hareket etmesidir.²⁴

Kültürel değişimin en çok tartışılan kısmı, kendi kültürünü öteleyip, hatta aşağılayıp incincini yitirirken, bir başka kültüre hayranlık duyulmasıdır. Burada bir üstünlük söz konusudur. Ancak üzerinde durulması gereken husus, kendi kültürünün cazibesini kaybetmesinde, diğer kültürün güçlü ve baskın olması faktörü yatmaktadır. Yani sorun kültürde değil, devlet, yönetim, siyaset veya ekonomik, askeri ve teknolojik gücün üstünlüğüdür. Bu alanlardaki üstünlük, kültürel baskınlığı da doğurmaktadır. Nitekim Osmanlı İmparatorluğunun güçlü olduğu dönemlerde, Batıların Türklere hayranlık duyması ve giyim, kuşam, sosyal hayat ritüelleri gibi durumlarda Türkleri taklit etmişlerdir. Yine benzer bir duruma Endülüs Emevi Devleti'nin güçlü olduğu dönemlerde, hâkimiyeti altındaki ülkelerin onları bilim ve sanatta taklit etmeleri örnek gösterilebilir.²⁵

Küresel kültürün önde gelen özelliklerinden biri, milli kültür üzerinde hâkimiyet kurması ve onu dar alana sıkıştırarak, bir alt kültür haline getirmesidir. Yani millî kültürün bir-iki nesil sonrası için de silinip gitmesidir. Bu durum ise küresel ve evrensel çapta tek bir kültürün hâkimiyetinin sağlanması şeklinde ifade edilmektedir.²⁶ Küresel kültürde bir homojenlik söz konusudur. Kapitalizmin hâkim olduğu bu kültürde, ekonomi dünyasının dizginlerini elinde bulunduran belirli birkaç şirketin, dünya halklarına sunduğu yaşamsal ihtiyaçlar ve bunların kullanımındaki teknolojik gereksinimler vardır. Bu tür ihtiyaçlar tüm insanların temel ve hayati bir gereksinimi olduğu için, küresel kültürün sunumları kendilerine kolaylaştırıcı ve çekici gelmektedir. Bu durum ise yeme ve içmeden tutun, eğlence ve gündelik yaşam tarzına kadar her alanda kendisini kabul ettirmektedir.

²³ Turhan, *Kültür Değişmeleri*, 32.

²⁴ Mustafa Kemal Şan - İrfan Haşlak, "Asimilasyon ile Çokkültürlülük Arasında Amerikan Anaakımını Yeniden Düşünmek", *Akademik İncelemeler Dergisi* 7/1 (2012), 29-54.

²⁵ İbrahim Kalın, *İslam ve Batı* (İstanbul: TDV Yayınları, 2019), 87-107.

²⁶ J. Tomlinson, *Küreselleşme ve Kültür* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017), 110.

2. Küreselleşme ve Din

Küreselleşmenin doğrudan ilgi alanına girmemekle birlikte, kültürel etkisinden dolayı din de küreselleşme ile ilişkilendirilmiştir. Zira din, kültürel sosyal hayatın en önde gelen unsurudur. Bu doğrultuda toplumsal hayatı etkileyen ve şekillendiren etkenlerin başında din bulunmaktadır. Bu durum seküler yapıdaki uluslar için de geçerlidir. Bununla birlikte hem küreselleşme savunucuları hem de karşıtları her zaman dine dayanma ihtiyacı duymuştur. Zira küreselleşme insan içindir. İnsan ise şöyle veya böyle dini değerlere sahip bir canlıdır. Din-küreselleşme etkisini anlamak için, modernleşme-din ilişkisini de anlamak gerekmektedir. Zira modernleşme, dinî anlayışı da şekillendirmektedir. Bunu karşı çıkan din adamları veya savunucuları, genellikle modernleşmeye karşı çıkmışlar ve onu topluma yermişlerdir. Her ne kadar karşı çıkmalarına rağmen hem modernleşme ve hem de küreselleşmeden kaçınmasalar ve topluma zararlı olarak anlatsalar da her ikisinin önünü kesememişler ve bir tür gönülsüz bağlılık kurmuşlardır. Bu durum tüm dinler için söz konusudur. Küreselleşme sonuçta kendisinin oluşturduğu birtakım değerlere sahiptir. Sunulan küresel veriler, takdim edildiği kitlenin tavrını şekillendirmektedir. Bu doğrultuda küreselleşmeyi Müslümanların aleyhinde kabul edenler olduğu gibi, İslâm medeniyetinin ana kaynaklarına inilerek yeniden İslâmî bir yorum ve sunumu için fırsat olarak görenlerin bulunmasını da dikkate almak gerekmektedir.

Küreselleşme karşısında İslâm düşünürleri farklı tepkiler ortaya koymuşlardır. Bunların bir kısmı idealistlik bağlamında, diğer kesim ise realite boyutunda konuya yaklaşmışlardır. Küreselleşmeye karşı çıkan Müslüman araştırmacıların temel düşüncesinin, İslâmî korumacılık kaygısı etrafında şekillendiği anlaşılmaktadır. Bunun nedenleri arasında, toplumun İslâmî anlayışı, yerel şartlar, araştırmacıların İslâm'ı anlayış ve anlatım biçimi ve moderniteyle ilişkileri ölçüsüne göre farklı tepkilerin ortaya çıkması gibi hususlar yer almaktadır.²⁷

Bu yönlü bir tepki ortaya koyan Muhammed Kutub'a göre, küreselleşme bir felakettir ve buna kesinlikle karşı çıkılması gerekir. O, İslâm başlangıçta olduğu gibi günümüzde de '*garib bir din*' olduğu, '*mutluluğun peygamber ümmetinin yitiği*' olduğu şeklindeki hadisleri sıralayarak küreselleşmeye karşı bir tutum sergiler.²⁸

Küreselleşmenin kaçınılamaz olduğunu kabul eden çağdaş düşünür Kardavî, onun pençesinden kurtulmanın mümkün olmadığını söyler ve

²⁷ Sayres Rudy, "Subjectivity, Political Evaluation and Islamist Trajectories", *Globalization and the Muslim World*, ed. B. Schaebler - L. Stenberg (New York: Syracuse University Press, 2004), 79.

²⁸ M. İbrahim Abu Rabi, "Çağdaş Arap Düşüncesi ve Küreselleşme", *İslamiyat* 2 (2003), 13-34.

“şu anda bizim kaderimiz olduğu gözüküyor” şeklinde bir yaklaşım sergiler. Bunun karşısında üçüncü dünya ülkelerinin birlikte hareket etmesi gerektiği tezini ileri süren Kardavî, küreselleşmenin bazı olumlu yanlarının olduğunu da vurgular.²⁹

Küreselleşmenin Arap dünyası için de bir tehlike olduğunu düşünen Arkoun, bundan korunma yolunun, küreselleşmenin bilimsel metotlarını yerel alana uyarlamakla gerçekleşeceğini ileri sürer. Arkoun, “Bugünün İslâm düşüncesi, küreselleşme zemininde dinin fonksiyonları hususundaki süregiden münakaşada verimli, diyalektik bir taraf olarak hizmet etmek için modernite karşısında ziyadesiyle hazırlıksızdır.”³⁰ diyerek, küreselleşme karşıtı olmanın, alternatifi üretilmedikçe veya küreselleşme içinde farklı bir metot geliştirmedikçe yarar sağlamayacağı kanaatinde.

Arkoun’a hak verecek yaklaşımlar sergileyen Erdem’e göre İslâmiyet evrensel bir dindir. Bu ciddi bir kabul olmakla birlikte, günümüzdeki Müslümanların genel problemi, bugüne kadar kültürel varlığın ana unsuru olan İslâm’ı günümüzün bilimsel ve teknolojik birikimiyle bütünleştirememek, daha genel bir ifade ile İslâm’ı bugüne taşıyamamak olmuştur.³¹

Küreselleşmenin muhtemelen bir kapitalist kültür olduğu ve Arap politik ve iş hayatının elitlerinin bu süreçle kol kola gittiğini düşünen bazı Arap düşünürleri, Arap dünyası için küreselleşmenin getirmiş olduğu en önemli tehlikelerden birisinin de Arap elitleri olduğu düşüncesindedirler. Zira onlara göre Arap devletleri Arap kültürünü geliştirecek somut bir program geliştirmekte başarısız oldular ve Arap milletinin kişiliğiyle bağdaşmayan bazı kültürel anlamları cesaretlendirmek için medyayı kullandılar.³² Batıya dönük yürüyüş ile akılcı küreselleşmenin Arap dünyasında otoriterci yapıyı daha bir perçinlediği noktasında uzlaşırlar. Arap dünyasında kılıç ve fizikî güç, kaleme galip gelmiştir. Meseleyi daha da kötüleştiren şey ise, bazı Arap siyasî elitinin modernizmi “İslâmî değerlere” yani kendi kökleşmiş politik otoritelerine bir tehlike olarak mülhaza etmeleri olgusudur.³³

Küreselleşme karşısında Arkoun’un ifadesiyle henüz hazır olmadığı için farklı alternatifler üretmenin başarılı olamayacağı kanaatinde olan

²⁹ Yusuf Kardavî, *el-Muslimûn ve 'l-avleme* (Kahire: Daru't-tevzi ve'n-Neşr el-İslami, 2000), 132.

³⁰ Mohammed Arkoun, “Present-Day Islam Between its Tradition and Globalization”, *Intellectual Traditions in Islam*, ed. F. Daftary (London: I. B. Tauris, 2000), 211.

³¹ Mustafa Erdem, “Küreselleşme ve İslam Dünyası”, *Dinî Araştırmalar*, ed. Mustafa Erdem (Ankara: 2003), 5-9.

³² Abu Rabi, “Çağdaş Arap Düşüncesi ve Küreselleşme”, 26; Abdulkadir Baharççek, “Arap Dünyasındaki Değişimin Anlamı”, *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi* 1/1 (June, 2013), 19-30, 27.

³³ Abu Rabi “Çağdaş Arap Düşüncesi ve Küreselleşme”, 32.

bazı araştırmacılar, İslâm'ın küreselleşme sürecine bir direnç kaynağı olarak anlaşılmaması gerektiğini savunmuşlardır. Zira postmodern küreselleşmede ve bu durumun yarattığı muğlaklığın tanımlandığı toplumsal yaşamda İslâm, demokrasiyi yeniden tanımlamada pay sahibidir. Bu çözümleme onay görürse, o zaman küreselleşme tek bir kültürün hegemonyasını değil, küresel çoğul kültürlerin birbiriyle yaptığı toplumsal yaşamı belirleme yarışını simgelemektedir.³⁴

Batı, tarihi ve referanslarına bağlı olarak moderniteye özel bir şekil vermiştir. Başka bir medeniyet, modernitenin gerçekten farklı olacak gayelerini belirleyip tanımlayabilir. 21. asırda bunu yapabilecek olan da İslâm'dır.³⁵ Bu düşüncede olup da küreselleşme karşısında tavır takınan birçok İslâm düşünürü, çözüm formülüne de sahip olamamışlardır. Buna karşılık kendi dinamizmini oluşturan değerlerin algılanması biçiminde yorumsal değişiklik görüşleri dillendirilmiştir. Nitekim her çağın kendisine özgü birtakım problemleri vardır. Bunlar arasında sosyal hayattaki yenilikler ile inanç sahiplerinin tutumları arasındaki ilişkiyi doğuran duygusal bağ, bazen bağdaşamayabilir. Bu da teoloji ile modern hayat arasında bir tür çelişme ve çekişmeyi doğurur. Bu sosyolojik anlamda doğal bir süreçtir. Zira her din, amaçları ve vaatleriyle uygulandığı tabakayı belli boyutlarda etkiler. Ancak bir sonraki kuşak dinin vahiylere yeni durumlara uyarlamak üzere yeni yorumlara gider. Böylece dinsel düşünme tarzları, dinsel ihtiyaçlara uygun hale getirilir.³⁶

Küreselleşmenin modern ve postmodern formları bulunduğunu kabul eden bazı araştırmacılara göre, çağdaş Müslüman düşünürler, modern formdaki küreselleşmenin İslâm ile bağdaştırılabileceği kanaatinde dirler.³⁷

Küreselleşmeye Müslüman düşünürlerin olumlu veya olumsuz tepkisi, onları küreselleşmeye yönelik bir tür değerlendirmeye itmiştir. Öncelikle modernleşme ve küreselleşme karşısında müminin tavrı, aynı zamanda onun dini yaşayışını da şekillendirecektir. Sorun da burada odaklanmaktadır. Öte yandan dinî anlayış ve sunuş biçiminde önceki dönemlerin verileri yetersiz kalmaktadır. Özellikle genç nesiller için bu tür bir metot çekici gelmemektedir. Bilim ve teknolojinin gelişme sürecinde bazı dinî değerle-

³⁴ E. Fuat Keyman ve Ali Yaşar Sarıbay, "Küreselleşme, Siyaset ve Toplumsal Yaşam", *Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam*, ed. E. F. Keyman - A. Y. Sarıbay (Ankara: Vadi Yayınları, 1998), 13.

³⁵ Tarık Ramadan, *İslam Medeniyetlerin Yüzleşmesi: Hangi Modernite İçin Hangi Proje*, çev. A. Meral (İstanbul: Anka Yayınları, 2003), 40.

³⁶ Max Weber, "Dünya Dinlerinin Sosyal Psikolojisi", *Din Sosyolojisi*, ed. Yasin Aktay (Ankara: 1998), 165-176.

³⁷ Oliver Leaman, "Is Globalization a Threat to Islam", *Globalization, Ethics and Islam*, ed. I. Markham - I. Özdemir (England: Ashgate, 2004), 121-126.

rin anlaşılış ve uygulanış biçimi bilme aykırı görünmektedir. Bunun farkına varan son dönem İslâm düşünürleri, çözüm yolları aramaya başlamışlardır. Bu doğrultuda “Bilginin İslamileştirilmesi” çalışmaları başlatılmıştır. Bu akımın öncüleri arasında İsmail Raci Faruki, Seyyid Muhammed Nakib el-Attas ve Fazlurrahman gibi araştırmacılar gelmektedir.³⁸

Bilginin İslâmîleştirilmesine yönelik hareketlerin tetikleyicisi, 20. yüzyılın ikinci yarısında Batılı sömürgecilerin, sömürü topraklarından resmî olarak ayrılmalarıdır.³⁹ Resmî dememizden maksat, müstemlekelerin yöneticileri, bu görevi yerel halklara bırakmışlardır. Ancak ekonomik ve kültürel açıdan devamlılık sağladıkları da bir realitedir. Siyasî yönetimleri ise sömürge ülkelerinin kendi çıkarlarını koruyan ve kollayan kimselere bırakmış ve onlar desteklenmiştir. Bu doğrultuda her ne kadar bağımsız bir yapıya bürünmüş görünse de Müslümanların dünya görüşlerini şekillendirecek biçimde sömürgeciler kendi kültürlerinin devamını sağlayacak bir şekilde eğitim sistemleri bırakmışlardır. Bu eğitim modeliyle büyüyen Müslüman çocuklar da geçmişte yaşananları unutma yanında almış olduğu öğretim sonucunda kendilerinin kalkınması ve ilerlemesinin ancak ve sadece batılı eğitim sistemiyle gerçekleşeceğine inandılar. Böylece hızlı bir şekilde Batı diliyle yapılan eğitim modeli ve metodu İslâm dünyasında ilgi görmeye ve yayılmaya başladı. Bu ise bir tür Batı merkezli küreselleşme olgusuyla karşı karşıya kaldıklarını ve mukabilinde ise bir üretkenlik söz konusu olmadığı için, küreselleşmenin getirilerinin benimsenmesi sonucunu verdi.

Küreselleşme karşısında olmaktan öte küreselleşen dünyaya uyum sağlamak durumunda kalan İslâm dünyası, bilişsel yapısı doğrultusunda sahip olduğu kültürel değerler ve dinî kazanımları kaybetme korkusu yaşarken, bunun çözümünü de kendisine özgü bir tür küreselleşme modeliyle ortaya koymaya çalışmaktadır.

Türkiye, Türk ve İslâm Dünyasıyla birlikte, dünyanın ekonomik, sosyal ve kültürel yapısında sağlam bir yer tutmak istiyorsa, sonuna kadar global düşünmeye çalışırken, her alanda da lokal kalmasını başarmalıdır. Anadolu insanı, Batı değerleri karşısında kendi değerlerini koruyabilmek için, Mevlana'nın ünlü pergel benzetmesinde olduğu gibi, sabit ayağıyla İstanbul'da, hareketli ayağıyla da Tokyo'dan New York'a kadar bütün dünyayı dolaşmalıdır. Çünkü rakipleri olmayan bir kültürün, taraftarları da olamaz. Rakiplerini iyi tanımayan bir kültür uzun dönemde canlılığını koruyamaz.⁴⁰

³⁸ Metin Zengin, “Bilginin İslamileşmesi Projesi; Öncüler, Yorumlar ve Çıktılar”, *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/1 (2020), 2.

³⁹ Siddiqi, M. Nejatullah. “Islamization Of Knowledge, Reflection on Priorities”, *American Journal of Islamic Social Sciences* (2011), 17.

⁴⁰ Nazif Gürdoğan, “Globalleşmeye Karşı Glokalleşme ve Türkiye'nin Geleceği”,

3. Küreselleşme'ye Yönelik Dinî Gelişmeler

Bilginin İslâmîleştirilmesi ile günümüz bilim ve teknolojisine ayak uydurabileceğini düşünen İsmail Raci Faruki, bu yaklaşımıyla aynı zamanda küreselleşmeye yönelik Müslümanların tutunması gereken tavra da göndermelerde bulunmaktadır. Ona göre küreselleşme karşısında tutunabilmek için öncelikle modern bilimlerde uzmanlaşmaya gitmek gerekir. Bunlar ise müspet bilimler olarak adlandırılan bilim dallarıdır. Bunu yaparken de klasik kaynaklardan uzak kalmamaya özen göstermek gerekir. Zira geçmişini bilmeyen, geleceğine yön veremez. Klasik kaynak veya geleneksel kültürel veriler, ciddi anlamda bilgiler içermektedir. Klasik dönemin kültürel birikimine iyi hâkim olmakla, modern bilimler arasındaki bağı da öğrenmiş olacaktır. Hatta klasik çalışmaları, güncel gelişmeler doğrultusunda değerlendirmek, bilimin geleceği açısından daha sağlıklı veriler ortaya koyacaktır. İsmail Raci'nin bilginin İslâmîleştirilmesinde olmazsa olmazları arasında olan klasik mirasta yer alan bilgiler ile modern bilimin ortak yönlerini ve birleştikleri noktaları belirlemede bu husus öncülük edecektir. O, bunu modern bilimlerin öğretilmesinde İslâmî bir yol bularak, yeni eklettik bir metodu ortaya koymak şekliyle tarif etmiştir.⁴¹

Küreselleşme olgusu karşısında karşıt bir tavır sergilemek yerine bu havuzda Müslümanların kendilerine yer açmaları düşüncesiyle hareket eden bazı bilim insanları, bunu gerçekleştirmek amacıyla harekete geçmişler ve bu gaye ile de bazı eğitim kurumları teşekkül etmeye başlamışlardır. Bu konuda öncelikli ve dikkat çeken girişim Malezya'da gerçekleşti. İdealist bir yaklaşım ve amaçla kurulmuş olan Malezya Uluslararası İslâm Üniversitesi (IIUM), beklenen sonucu vermemiştir.⁴² Bunun temel nedeni ise, savunmacı bir yaklaşımla İslâm'ı anlatmak ve modernist yaklaşımları eleştirmek ve bu yaklaşımlara katı bir savunmacılıkla karşı çıkmak idi. Burada her iki yakanın birleştirilmesine yönelik bir çaba bulunmamaktaydı. Bu iki yönlü olmuştu. Hocaların bir kısmı İslâmî öğretiyi temel alıp, modernizm ve küreselleşmeyi karşı yakaya hedef düşman olarak koyarken, bazı hocaların da modernist bir metodun karşısında İslâmî değerleri koymasındı.⁴³

Bunun benzerleri başka İslâm ülkelerinde de denenmeye başlandı. Ama hiçbirisi amaçlanan hedefe ulaşmadı. Bunun temel nedeni ise, Arkoun'un

Küreselleşme İslam Dünyası ve Türkiye, ed. İ. Kurt - S. A. Tüz (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2002), 53.

⁴¹ İsmail Faruki, *Islamization of Knowledge General Principles And Work Plan* (Virginia: International Institute of Islamic Thought, 1988), 58-64.

⁴² Metin Zengin, "Bilginin İslamileşmesi Projesi; Öncüler, Yorumlar ve Çıktılar", 7.

⁴³ S. S. Abdallah - H. Suhailah, "The Experience of Islamization of Knowledge at the International Islamic University Malaysia: Successes and Challenges", *New Intellectual Horizon In Education* 91-111.

belirttiği gibi, İslâm dünyasının küreselleşmeye hazırlıksız yakalanmasıydı.⁴⁴ Halk nezdinde muteber olan muhafazakâr ulemanın doğrudan karşı çıkması ve dini söylemlerle gelişmeleri din dışına atması, söz konusu gelişmelerin önünde bir engel teşkil etti. Bir başka temel neden ise halkları Müslüman olan devletlerin seküler bir yönetimi seçmesi/seçtirilmesiyle dine yönelik bir çekimserlik ve ilgisizliğidir. Bu doğrultuda da modern ve klasik bilgiye sahip olacak donanımlı araştırmacıları yetiştirilmemesidir

Küreselleşmenin dikkate değer bir yönü, kitle iletişim araçları ve internet sayesinde bilgiye çabuk ulaşılabilmesidir. Burada bir altyapı olmaksızın ve doğru ile yanlış ayırma yetisi bulunmaksızın, yanlış ve yanıltıcı bilgilere erişme de mümkündür.⁴⁵ Ancak daha önceleri aktarılan yalan yanlış bilgilere doğrudan kaynağından ulaşılabilmek imkânının ortaya çıkmasıyla, bir zamanlar kitleleri manipüle eden sunumların doğrusunun öğrenilmesinin imkânı doğdu. Böylece insanlar, yanlış sunulan dini öğretilerin gerçeğini bilme fırsatı yakaladı ve araştırma ortamı doğdu. Bu yönüyle küreselleşme özellikle Müslüman kesimlere iyi bir imkân sundu. Araştırmak isteyenler için de ciddi veriler ortaya koydu. İnternet sayesinde bilgi doküman ve belgelerine erişmek mümkün oldu. Bu yönüyle küreselleşme sürecinde özellikle iletişim ve bilişim alanında dini kesimler, kendi iç yapısını pekiştirmek ve ilkeleri doğrultusunda metotlarını yaygınlaştırmak amacıyla, başta internet olmak üzere tüm imkânları kullanmışlardır. Bu bir anlamda küreselleşmeye karşı küreselliği araçsallaştırma olmuştur.⁴⁶

4. Küreselleşme'nin Meyvesi: Sekülerlik ve Bireysel Sekülerizm

Sekülerizm, Latince kökenli 'saeculum' kelimesinden türemiş olup, çağ, zaman ve zemin birlikteliğini ifade eden bir sözcüktür.⁴⁷ Daha öz bir tanımla sekülerizm, bu çağ ve şimdiki zamanla ilgili demektir. La-dini anlamı da taşıyan sekülerizm, tarihsel olarak daha çok Batı Hıristiyanlığı için kullanılmıştır.⁴⁸ Sekülerlik, Batıda bir tepki sonucu ortaya çıkmıştır. Bu tepki ise din adamlarının ve dinî kurumların yani kilisenin topluma yönelik dayatma ve yaptırımları karşısında bir tür direncin felsefî ve bilimsel bir tavrı olarak görünmektedir.

⁴⁴ Mohammed Arkoun, "Present-Day Islam Between its Tradition and Globalization", *Intellectual Traditions in Islam*, ed. F. Daftary (London: I. B. Tauris 2000), 179-211. (<https://www.iis.ac.uk/media/a4vjzxtet/present-day.pdf> erişim: 26.09.2022)

⁴⁵ Hasan Coşkun, "Küreselleşme Sürecinde Din", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/2 (Aralık 2017), 115-134.

⁴⁶ Ramazan Biçer, *Küreselleşen Çağda İslam* (İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2010), 54-58.

⁴⁷ Phil Zuckerman - John R. Shook, *The Oxford Handbook of Secularism* (New York: Oxford University Press, 2017), 5.

⁴⁸ George J. Holyoake, *English Secularism: A Confession of Belief* (Chicago: Open Court Publishing Cooperation, 1896), 60.

Sekülerlik birden fazla anlam taşımaktadır. Devlet yönetimi de dâhil tüm insani davranış ve tutumları ilâhî olmaktan çıkartılıp beşerî-rasyonel temellere oturtulmasına felsefî laiklik denmektedir. Öte yandan dinin sosyal hayattaki etkisini azaltmaya sosyolojik sekülerizm; siyasal iktidarın kaynağının ilâhî olmayıp, dünyevî olmasına siyasal laiklik; hukukun dinî kurallar yerine aklî esaslar doğrultusunda şekillenmesine de hukukî laiklik denmektedir.⁴⁹ Bu doğrultuda sekülerizm, devlet yönetiminde laiklik, toplumsal ilişkiler ve kamusal alanda sekülerlik, bireysel bağlamda ise bireysellik şeklinde tezahür etmiştir.

Keyman'ın ifadesiyle sekülerlik, daha çok insan bilincinin dinsel gö-rüşten uzaklaşması ve onun sonuçları ile gerçekleşmesi anlamındaki öznel sekülerleşmedir. Bu, bilincin sekülerleşmesi demektir. Bilincin sekülerleşmesi ise modern, özgürleşmiş benliğin kendini tanımlamasında, her türden ilişkilerinde ve karşılıklı etkileşimlerinde geleneksel dinî kodlardan ziyade, dünyevî bir mantıktan hareket etmesi anlamına gelmektedir. Bilincin sekülerleşmesi aynı zamanda benliğin yönetilmesi manasında olup, özel alana itilen dinin, kamusal alandan bağlantılarının koparılması şeklinde gerçekleşmektedir.⁵⁰ Buna göre bireysel ve toplumsal tüm değerlendirmelerde dinin ötelenmesi gibi bir anlam taşıyan sekülerlik, temel felsefe olarak dini, dinî olgu ve kurumların içerisinde değerlendirerek, söz konusu dar alanın haricindeki sahalarda dini dışlamak anlamı taşımaktadır.

Dinin her zaman üstlendiği sosyal ve psikolojik fonksiyonlar olmuştur. Modern sekülerizm ise insanların ferdî elemelerini ve dünyadaki adaletsizlikleri teselli etmede herhangi bir işleve sahip değildir. Maddî manevî mahrumiyetlere maruz kalan, fiziksel acılar yaşayan, hatta en basitinden geçimsiz bir evliliğe tahammül etmek zorunda olan bir insana ilerleme efsanesinin o büyük ideallerinin -tabîî bilimlerin o inanılmaz zaferlerin, ulusal bağımsızlıkların veya devrimci hareketlerin başarısının sunacağı bir şey yoktur.⁵¹

Batıdaki sekülerlik sürecine bakıldığında dini otoritelerin toplumsal yaşama yönelik yönlendirme ve bunu da birtakım yaptırımlar yoluyla gerçekleştirme amacı güderken, mevcut siyasi yönetim ve otoriteye bulaşan bazı söylem ve hatta eylemlere giriştikleri ve bunun da lokal yönetimleri rahatsız ettiği görülmüştür. Hıristiyanlık bazında daha çok uhrevî ve ahlâkî söy-

⁴⁹ Mehmet Bahçekapılı, “Fransa’da Laiklik, İslam, Müslümanlar ve Din Eğitimi Politikaları”, *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 6 (2018), 11-50; Atilla Yayla, *Siyaset Teorisine Giriş* (Ankara: Siyasal Kitabevi, 1998), 92-93.

⁵⁰ Fuat Keyman, “Türkiye’de Laiklik Sorununu Düşünmek: Modernite, Sekülerleşme, Demokratikleşme”, *Doğu Batı Dergisi* 23 (2003), 118.

⁵¹ Peter L. Berger, *Dinin Krizinden Sekülerizmin Krizine*. A. Köse içinde, *21. Yüzyılda Dinin Geleceği Kutsalın Dönüşü* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2014) 101; Muhammed Kızılgöçer, *Yeni Dini Hareketlerin Psikolojisi* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2018), 62.

lemlerin, mevcut siyasi iradeyi de bu alanda kullanmak istemesi yanında sosyal hayatta ve toplumda gittikçe güçlenmesi kaygısı, Batı ulus devletlerinin sekülerliğe yönelişlerinde en büyük faktör olmuştur. Kilise, Tanrı adına kendini yetkili ve otoriter kılmaya başlayınca, siyasi alana da müdahale etmeye yönelmiş ve devlet otoritelerinin kilisenin istekleri doğrultusunda hareket etmesini istemiş, kendisini idari bir güç olarak görmüştür. Bu da insanları ve devlet erkânını rahatsız etmiştir. 80'lerde gündeme oturarak geniş kitlelere yayılan Küreselleşmenin daha eskilere dayanan köklü bir geçmişi olduğu göz önüne alınacak olunursa, küreselleşmeyle birlikte sekülerlik daha da ilgi görmeye ve ulus-din devletlerinin yönetim biçimlerini sekülerlikten yana kullanmaya başladıkları görülmektedir. Küreselleşmenin yaygınlaşması aynı zamanda sekülerleşmenin de yaygınlaşmasını sonuç vermiştir. Bunun en önemli nedeni Falk'a göre aydınlanmadır. Nitekim ona göre çoğu zaman sekülerizm, aydınlanma mirası, modernite, akılcılık ve akıl çağı gibi yakın terimlerle birlikte ele alınmaktadır. Sekülerleşmede, müşterek bir dünyevilik ve bilimsel metot anlayışı yanında, aşkın ve kutsal olana dair iddialar hakkında şüphe bulunmaktadır. Aynı zamanda geleneğe bağlı kalmaya yönelik bir reddiye de içermektedir. Öte yandan aynı kavram, ilerleme, teknolojik icatlar ve Batının üstünlüğü terimleriyle birlikte değerlendirilmektedir. Batı Avrupa'nın bir icadı olan, devletin seküler yapıda olması, 17. yüzyılda Batı siyasî arenasında ciddi bir şekilde kendisine yer bulmuştur. O çağdan beri artık Avrupa devletlerinin çoğu seküler/laik bir yapıya sahip olmuştur.⁵²

İslâm dünyasında ise sorun daha farklı boyutta gündeme gelmiştir. Burada ise ciddi bir ikilem de yer almıştır. Şöyle ki, öncelikle İslâm dininin temel ilkeleri doğrultusunda yegâne otorite Allah'tır. O'nun elçileri olan peygamberler ise, Allah'ın buyruğuyla belirli bir otoriteye sahip olmuştur. Bu kelâm literatüründe "ismet" sıfatıyla vurgulanmaktadır.⁵³ Ancak İslâmî düşüncede din adamları dinî anlamda yasama ve yürütmede bir yeganeliğe sahip değildir. Bu doğrultuda İslâm dini ile Hıristiyanlık asla bağdaştırılmaz. Zira İslâm'ın temel ilkeleriyle çelişmiş olur. Tarihsel süreçte bazı bireysel uygulamalar göz ardı edilecek olunursa, İslâm inanç ve itikadı ve muamelatı doğrultusunda din adamları, dinî sunumun ve öğretinin dışında herhangi bir otorite olarak görülmemiştir. Buna göre sekülerizm ile ilgili en büyük sorun, Batıda sekülerizmi gerektirici Hıristiyan doğmalarının, İslâmiyetle ilişkisi olmadığı düşüncesinin aydınlatılması gerekmektedir.

Dinin toplumsal alandan soyutlanması, zamanla bireylerin de buna yönelik düşünce ve davranışlar içerisine girmesine yol açmıştır. Bu doğrul-

⁵² Richard Falk, *Küreselleşme ve Din*, çev. H. T. Başoğlu (İstanbul: Küre Yayınları, 2003), 44.

⁵³ Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin er-Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ* (Kahire: Mektebetü's-sekâfeti'd-dîniyye, 1986).

tuda da bireyselleşme (individualizm) düşüncesi doğmuştur. Buna bireysel sekülerlik de denmektedir.

Bireysellik ile bireyselleşme birbirinden farklı terimlerdir.⁵⁴ Sarıbay'ın tanımıyla bireyselleşme, sadece bireyin özgürlüğü tarifiyle kalmayıp, herhangi bir başka güce tabi olmayı ve toplumsal hiyerarşiyi kabul etmemektir. Bireyselleşme, insanların davranışlarında ve bilinçlerinde gözlemlenen deneysel bir olgu olup, bireyselleşimden farklıdır. Küreselleşme sürecinde kamu alanında ve siyasette dinsel düşünme, semboller, pratikler ve kurumlar sosyal önemini yitirmekte ve din giderek kişilerin özel meselesi haline almaya başlamaktadır.⁵⁵ Buna göre bireyselleşme, kişilerin başkasından ayırıcı özelliklere sahip olması, bireyselleşim ise, dinî, ahlâkî, siyasi ve hukukî alanlarda bireysel haklara dair öğretilerdir. Bireyselleşme “ben”i vurgulayan bir benlik algısı inşa etmekte ve değerler sisteminin değişikliğiyle bu başarı odaklı ve rekabete açık her evrede yeniden üretilebilmektedir.⁵⁶

Bireyselleşimde ana ilke, liberalizmdir. Liberalizmin özgürlük ilkesi, bireyselleşmeyi temel ve tartışılmaz kabul olarak görmektedir. Bu doğrultuda bireyselleşim, “kendi yasanı kendin yap”, “herkes kendisinin yargıcısıdır”, “ben bizzat dinimin şekillendiricisiyim” türü metodik anlayışlar ile ortaya çıkmaktadır.⁵⁷ Nitekim Bell, kutsal karışıklığını (profanation) gerek ekonomik ve gerekse siyasal alanda çok keskin bir bireyselleşim fikri ortaya çıkması ve kişiye sonsuz özgürlük hissi veren bir rüzgârın bu döneme damgasını vurmasıyla ilişkilendirir.⁵⁸

Bireyselleşim, yukarıdaki ifade doğrultusunda, bireyin kendi dinini kendisinin oluşturması şeklindeki bir anlayışın tezahürüdür. İslâmî öğretiler çerçevesinde dini Allah belirler ve dinin temel ilkelerini de O koyar. Bu temel ilkeler çerçevesinde insanlar, itikadî ve amelî mezhepler şeklinde ana kaynak olan Kur’ân ve sahih hadisleri anlamaya çalışır ve bu doğrultuda da inanç ve muamelatını şekillendirir. Ancak buradaki temel vurgu, dini anlayışın kaynağı Allah ve O’nun elçisidir. Bu nedenle sünnet, Kur’ân’ın anlayış ve uygulanış biçimidir. Bunun dışındaki metot ve anlayışlar, İslâm’ın dışında başka bir dini olgu ortaya koymuş olur. İslâmiyet’in inanç ilkeleri olan imanın şartları doğrultusunda bir akide oluşturul-

⁵⁴ Muhammed Kızılgeçit, *Din Psikolojisinin 100’ü* (Ankara: OTTO Yayınları, 2017), 129.

⁵⁵ Y. Ali Sarıbay, *Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1995), 75.

⁵⁶ Muhammed Kızılgeçit, *Yeni Dini Hareketlerin Psikolojisi*, 71.

⁵⁷ Yves Lambert, “Religion in Modernity as A New Axial Age: Secularization or New Religious Form”, *Sociology of Religion* 60/3 (1999), 303-333.

⁵⁸ Daniel Bell, *Kutsalın Dönüşü* [A. Köse içinde], *21 Yüzyılda Dinin Geleceği Kutsalın Dönüşü* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2014), 229-242. 234.

ması zorunludur. Kişiler ve kitleler, Allah'ın buyruklarını içeren Kur'an ve O'nun elçisi olan Hz. Peygamber'in temel öğretileri dışında bir dini anlayış ortaya koyamaz. Koysa bile bu İslâm dini olmaz. Bu doğrultuda bireylerin kendi dinî anlayışlarından örülen bir din, heva ve arzuların şekillendirdiği bir inanç sistemi olur. Nitekim Kur'an'da bu durum, "*Kendi istek ve tutkularını, hevasını ilah edineni gördün mü? Şimdi ona karşı sen mi vekil olacaksın*"⁵⁹ âyetiyle belirtilmiştir. Yine Kur'an'da âhiret hayatı inancından bağımsız bir dinî anlayış reddedilmektedir. Zira "*Dünya hayatını âhirete tercih edenler, Allah yolundan alıkoyanlar ve onun eğriliğini isteyenler*"⁶⁰ âyeti hem sekülerleşme hem de bireyselleşmenin İslâm inanç ve ilkeleriyle bağdaşmayacağını vurgulamaktadır.

Küreselleşmenin yaygınlaştırdığı seküler anlayış ve bireyselcilik, dinî alanda da çözüm getirilmesi gereken bir sorun haline gelmiştir. Seküler felsefenin ve bireyselcilik anlayışının dinin özünü bağlantısı irdelenmeye başlanmış ve bu doğrultuda da klasik dönem din anlayışı sorgulanmaya başlanmıştır.⁶¹ Burada ise ciddi bir sorunla karşılaşmaktadır. Sekülerler bir hayatta din yaşanabilir mi, laik yönetimlerde İslâmî değerler gerçekleştirilebilir mi? Bu sorunun çözümüne yönelik olarak Türkiye'deki İmam Hatipler gibi örgün ve Diyanet İşleri Başkanlığı gibi yaygın din eğitim kurumları, İslâm dininin ahlâkî boyutunu ön plana çıkarma çabası içerisine girmiş ve bu alanda da ciddi adımlar atmıştır.

Bu tür bir yaklaşım dinin özünü de bağdaşmakta ve hatta bir tür öze dönüş olmaktadır. Nitekim ahlâkî boyutun bireysel kulluktan önce geldiği tezi, İslâm inancının genel anlayışıyla bağdaşmaktadır. Örneğin "*Sakin kişinin namazı ve orucu sizi aldatmasın. Dileyen namaz kılsın, dileyen oruç tutsun. Emaneti olmayanın dini olmaz*"⁶² şeklindeki hadis, insanlar arası ilişkinin ana hattı ve kırmızı çizgisini belirtmektedir. Zira inanç, kalbe ait bir eylemdir. İbadetler ise Allah'ın buyrukları doğrultusunda şekillenmektedir. Kur'an-ı Kerîm verileri doğrultusunda ahlâk, dinî bir vecibedir. Nitekim birçok âyette insanlararası ahlâkî ilişkilerdeki müspet uygulamalar, müminin özellikleri arasında işlenmektedir.

Dinin söz konusu ahlâkî boyutu öne çıkarılıp, küreselleşmenin ivmesiyle bilimsel ve teknolojik gelişmelerle birlikte giden bir eğitim modeli, Müslümanların ideali olmakla birlikte bunu gerçekleştirme amacıyla gösterilen çabalar arasında özellikle Türkiye'deki çalışmalar önem arz etmektedir.

⁵⁹ el-Furkân 25/77.

⁶⁰ İbrâhîm 14/3.

⁶¹ Mehmet Bahçekapılı, "Fransa'da Laiklik, İslam, Müslümanlar ve Din Eğitimi Politikaları", 11-50.

⁶² Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmam, *Musannef* (Beyrût: el-Meclisü'l-İlmi, 1983), hadis no: 20192.

5. Bir Küreselleşme Olgusu: Yeni Çağ Dini Akımlar

Burada özenle üzerinde durulması gereken küresel bir olgu da Yeni Çağ Dini akımlardır veya Yeni Dini Hareketlerdir. Yeni Dinî Hareketler (YDH), yeni ve küresel bir olgu olarak ortaya çıkmışlardır. Çok yönlü ve karmaşık doğalarının anlaşılması için birbirinden farklı tanımlamalar yapılmış, çeşitli adlandırılmalara gidilmiştir. “Yeni dinler”, “sekt”, “kült”, “gençlik dinleri”, “zararlı örgütler” “karizmatik gruplar” bu adlandırmalardan biridir. Türkiye’de de söz konusu hareketler “kült grupları”, “milenyum tarikatlar”, “yeniçağın dinleri”, “yamalı bohça dini”, gibi farklı kavramlarla ifade edilmektedir. Eklektik ve senkretik bir yapı arz etmektedir. YDH’lerin büyük çoğunluğu Avrupa ve Amerika’da ortaya çıkmakla birlikte Asya, Afrika ve Latin Amerika kökenli hareketlerin sayısı son yıllarda hızla artmış ve artmaya da devam etmektedir.⁶³

Yeni Dinî Hareketler, kökü, Yunan filozoflarına, apokaliptik ve mistik hareketlerin arttığı 1500’lere dayanan, 1800’lerde daha net oluşum zemini bulan, 1950’lerden (II. Dünya Savaşı’ndan) sonra ortaya çıkan, 1960 ve 1970’lerden itibaren de yaygın bir ilgi görmeye başlayan; söylemlerinde coşkun dinî, ruhi ve felsefi yaşantı vaat eden birbirinden farklı oluşumlardır. Mormonlar, Moonculuk, Transandantal Meditasyon, New Age, İntihar Kültürleri ve Yehova Şahitleri gibi adventist akımlar örnek verilebilir. Yeni Dini Hareketler bağlamında dinin değeri ve konumu, kendi başına ‘hakikat olmak’tan çok “kültürel bir kaynak” olarak kavramsallaştırılmaktadır. Büyük ölçüde farklı anlamlarla donatılabilmesi ve türlü gayeler için kullanılabilmesi mümkün bir kaynağa dönüşen din, kısmen sosyal gruplaşmaların ve toplulukların dayanma/destek noktası olmakla birlikte, serbest değişen kültürel bir kaynak türü olarak artık değişik alanlarda tecrübe ve yenilik adına bir meşrulaştırma ve düzenleme payandası olmaya müsaittir.⁶⁴

Esposito’ya göre küreselleşme süreci bir yandan sekülerleşmeyi gerektirirken, öte yandan etnik, ulusal gibi geleneksel dinlerin canlanmasına ve yeni bir anlayışla ivme kazanan dini hareketlerin ortaya çıkmasına yol açacak şekilde sosyo-kültürel ortamı oluşturmuştur. Küreselleşmenin neden olduğu dini çoğulculuk anlayışıyla farklı dinlerden eğitim almış birçok kişi, din ile modernite arasındaki bağı kurma girişimlerine, dinin küresel boyutta yeniden canlanışına vasıta olmuştur.⁶⁵ Esposito’nun belirttiği bu dinî canlanış, geleneksel dinlerden daha çok, yerele dayalı yeni dinî algılayışların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bununla birlikte küreselleşmenin,

⁶³ Muhammed Kızılgöçer, *Din Psikolojisinin 300’ü* (Ankara: OTTO Yayınları, 2020), 236.

⁶⁴ Muhammed Kızılgöçer, *Yeni Dini Hareketlerin Psikolojisi*, 39, 170.

⁶⁵ John L. Esposito, *Kutsal Olmayan Savaş: İslamcı Terör*, çev. Nuray Yılmaz- Ertan Yılmaz (İstanbul: Oğlak Yayınları, 2003), 153-154.

dinler arasında kaynaşma ve ortak temada bir etkileşme aracı olduğu da ileri sürülmektedir. Dinler, bu küresel zorunlu karşılaşma ile birbirleriyle yakın temasa geçmiştir. Bütün dinlerin özünde bir ortak evrensel ahlâkın olduğu benimsenen bir husustur. Dinlerin dillendirdiği bu ahlâkî ilkeler, ‘İnsan Hakları Evrensel Beyanname’si’nde vurgulanmıştır. Dinler arasındaki bu etkileşim, teolojik boyuta da uzanmıştır. Etkileşimin temel yönü rasyonelleşmedir. Ancak, rasyonel olan ile olmayan kesin çizgiler şeklinde belirlenemediğinden dolayı, bazı durumlarda rasyonel dinler, karşısındaki kimi rasyonel ilke ve tutumlarından da etkilenmektedirler. Bu etkileşim sonucunda, bütün dinlerden izler taşıyan ama hiçbir dinin aynısı olmayan dinî anlayışların ortaya çıkmasına aracı olmuştur.⁶⁶

Türkiye’de faaliyet yürüten bu tür akımlar, geleneksel köklü dinlere karşı olmadığını söylemekle birlikte, onların döneminin bittiğini ve artık din alanında yeni oluşumların gerçekleşmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Bu tür akımlar Türkiye’de kişisel gelişim, ruhsal arınma, mutlu olma türü metodik konuşmalarla halka ulaşmaktadırlar. Bu yönüyle Yeni Çağ Dini akımlar, küreselleşmenin belirgin bir ürünüdür. Bu akımların karşısında olan semavi dinler; özellikle İslâmiyet için yumuşak, stratejik, reddedici bir konumda olmaları nedeniyle, Müslümanlar için zararlı görünmektedir.⁶⁷ Bu zararın giderilmesi de ancak güncel bilim ve teknolojinin verileriyle inananları aydınlatmakla mümkündür. Bu ise bir tür küreselleşmenin reel olgudaki kullanımıyla gerçekleşebilmektedir.

SONUÇ

Küreselleşmeye yönelik tepkisel tavrın global düzeyde bir sonuç vermediği ve küreselleşmenin bir tsunami gibi dünyanın en ücra köşesine kadar ulaşarak, her toplumu etkilediği realitesinden hareketle, ona yönelik olumlu veya olumsuz tutumun birden fazla nedeni bulunmaktadır. Öncelikle küreselleşme sürecinde bilimsel ve teknolojik gelişmelerin karşısında olmakla ilgili herhangi bir bilimsel veri bulunmamaktadır. Küreselleşmeye yönelik kaygılar daha çok kültürel ve dinî alanda ortaya çıkmaktadır.

Her çağ, zemin ve kitleye hitap edebilen evrensel bir din olma özelliğine sahip bulunan İslâmiyet’in küreselleşme ile zarar göreceği düşünülmemelidir. Zira Kur’ân ve Hz. Peygamber’in sahih buyrukları, evrenseldir. Bu doğrultuda korku ve kaygıya yönelik içe kapanıklık şeklindeki bir İslâmî anlayış, yukarıda sayılan ilkelerle bağdaşmamaktadır. Bu yönlü girişimde bulunanlar ise marjinal bir yapıya bürünmektedir. İslâm dünyasındaki sorun, dünyanın beşte bir nüfusuna sahip olan bu dinin, modern çağa ve

⁶⁶ Mustafa Çevik, “Global Köyde Dinlerin Sonu mu?”, *Dinî Araştırmalar* 17/6, 163-177.

⁶⁷ Ramazan Biçer, “Heretik Bir New Age Tarikatı: Dünya Kardeşlik Birliği Mevlana Yüce Vakfı”, *EKEV Akademi Dergisi* 10/29 (2006), 27-49.

küreselleşmeye hitap edebilecek bir veri ortaya koyamamasıdır. Bunun çok yönlü nedenleri olabilir. Ancak gerekçeler ne olursa olsun, Müslümanların önceki çağlarda göstermiş olduğu çaba göz önüne alınınca, İslâm dininin temel ilkelerinde bu potansiyelin olduğu görülmektedir.

20. yüzyılın sonlarına doğru kendi öz benliğinden uzaklaşma sürecine girerken, tüm değerlerinde gevşeme yaşayan Müslümanlar, çağımızda yeniden özgüvenin vermiş olduğu ivme ile değerlerine dönüş aşamasına geçmiştir. Bu sefer de 1980'lerde gündemde yerini alan küreselleşme ile yüzleşmek durumunda kalmıştır. Küreselleşmenin daha çok iktisadi ve teknolojik alanda kendisini göstermeye başladığı göz önüne alındığında, doğrudan dini hedeflemediği ortadadır. Ancak hem ekonomi hem de bilimsel teknolojik ilerlemelerin doğrudan kültüre dokunduğu ve hatta evrensel nitelik iddiasında olarak kendi kültürünü oluşturduğu da görülmektedir. Söz konusu bu kültür, geleneksel kültürlerden alıntılara sahip olmakla birlikte hiçbir din, medeniyet ve kültüre doğrudan ait değildir. Bu nedenle küreselleşme, çok kültürlülük ve çok dinlilik olarak tanımlanmaktadır.⁶⁸

Kültür-din ilişkisinin doğrudan olduğu kabul edilmektedir. Bu nedenle birçok toplumda din, kültür haline gelmiş ve kültür de dinî değer ve söylemler içerisinde değerlendirilmiştir. Bu ikisini birbirinden ayırmak zor görünmektedir. Durum böyle olunca küreselleşmenin kültür kanalıyla dine de bir uzantısı olmuştur. Haliyle dinî olan her şey küreselleşmeden etkilenmiştir. Bu etkilenme inanç ve pratik (amel) olmak üzere iki boyutta gerçekleşmiştir. Küreselleşmenin temel inancı ve savunması sekülerlik olmuştur. Ferdî açıdan ise bireyselcilik hâkim olmaya başlamıştır. Bu ikisinin de dinle doğrudan bir ilişkisi söz konusudur. Seküler olanların dinî duygularında bir gevşeme, değişme ve gelenekselden farklı bir dinî yaklaşım gerçekleşmektedir. Tanrı'yı kendi alanına hapseden, bireye müdahale etmeyen ve bu doğrultuda da buyruklar göndermeyen salt bir Allah inancı sahiplenilmektedir. Küreselleşen çağımızda Ateizm veya Deizmin eskiye göre daha fazla ilgi görmesinin nedenlerinden biri de bu olabilmektedir.

Yaratıcıyı kendi akli ve idraki doğrultusunda şekillendiren, kendi heva ve arzularına göre zihinsel bir tanrı formu oluşturan bireyselcilik ise, muhafazakârlık gömleğinin yırtılmasına yol açmaktadır. Buna karşı muhafazakâr bir tavırla küreselleşmeye karşı çıkanlar, bunun Batı kaynaklı olduğunu düşünerek, tüm batılı değerlere protest bir yaklaşım sergilemektedir. Oysaki burada takınılması gereken tavır, kaçınılmaz olan küreselleşmeye karşı alternatif bir güç oluşturarak, kendi evrensel ilkeleri doğrultusunda bir oluşum gerçekleştirmedi. Arkoun'un da ifade ettiği gibi küreselleşmeye hazırlıksız yakalanan İslâm dünyası, ona karşı alternatif bir oluşumu

⁶⁸ Çapçioğlu, *Küreselleşme, Kültür ve Din*, 153-183.

gerçekleştirmekten öte, küreselleşme ile nasıl baş edeceği kaygısına girmiştir.

Küreselleşme şokunu atlatan Müslümanlar küresel bir dünyada İslâm'ı canlandırma, yaşama ve aktarma çabasına girmeye başlamış ve bu temelde eğitim görmüştür. Bu yaklaşımıyla Müslümanlar iyi bir damar ve ivme yakalamışlardır. Ancak Malezya'da olduğu gibi küreselleşmeye hitap edecek bir eğitim modelini gerçekleştirememişlerdir. Buna rağmen her şey bitmiş değildir. İslâm'ın sağlam ve güçlü esaslarından ilham alan İslâm dünyası, eğitimde yeni yaklaşım ve modellerle yeniden toparlanmaya başlamıştır.

Türkiye bazında küreselleşmeye yönelik eğitim kurum ve birimleri geliştirilmektedir. Bunlar daha çok İmam Hatip okulları, İlahiyat fakülteleri ve Diyanet İşleri Başkanlığı eğitim birimleridir. Özellikle son zamanlarda bu eğitim kurumlarında proje okulları oluşturulmuştur. Bilginin İslâmleştirilmesi savıyla paralel olarak geliştirilen bu kurum ve birimlerde küreselleşmenin getirdiği kültürel ve dinî şokun hem giderilmesi hem de onun içerisinde alan kapması açısından gelecek adına ümit verici öğrenciler yetiştirilmekte ve metotlar geliştirilmektedir. İlerleyen süreçte bunun daha da başarılı bir şekilde yönetileceğine dair umutlar diri tutulmaktadır.

Son zamanlarda başta Türkiye'de olmak üzere İslâm ülkelerinde baş gösteren şiddete dayalı radikal dini temalı örgütler ve oluşumlar da küreselleşmenin Müslümanlar için negatif bir ürünüdür. Zira bu tür örgütler global bir amaç ve hedefle hareket etmekte ve teknolojinin imkanlarını kullanarak bu çağa özgü gelişmeler göstermektedir. Bu durum, küreselleşmenin olumsuz boyutunun bir tezahürüdür. Bu tür örgütlerden en fazla zarar görenler Müslümanlar, onlara karşı dinî, kültürel bilgi, bilimsel, teknolojik ve donanım açısından yeterli düzeyde insan yetiştirme çabasına girişmiş, marjinalliğin ve radikalliğin dinin özünüyle bağdaşmadığı düşüncesinden hareketle yeni yaklaşımlar ve girişimler sergilemeye başlamıştır. Bu haliyle hem şiddet yanlısı ve "tekfirci" olarak tanımlanan aşırı dinî oluşum ve örgütler hem de onlara karşı dinin öz niteliklerine sahip çıkarak, çağın verileri doğrultusunda dinî sunum ve eğitim veren oluşumlar küreselleşmenin birer ürünüdür.

Öte yandan küreselleşmenin bir tezahürü de Yeni Çağ Dini akımlar/Yeni Dini Hareketler olmuştur. Bu hareketler, doğu inançlarının batı mistisizminin birlikteliğiyle ortaya çıkan bir metotla oluşan küresel oluşumlardır. Klasik ve kurumsal dinlerin ötesinde bir anlayışa sahip olmaları itibarıyla başta İslâmiyet olmak üzere semavî dinlere karşıt bir tutum sergilemektedirler. İleri sürdükleri ilkeleri ve yaşam metotları itibarıyla İslâm teolojisi açısından İslâm'ın temel ilkeleriyle bağdaşmayan bir anlayışa sahiptirler. Bu yönüyle YDH'ler temel İslâm bilimleri ve özellikle Kelâm ilmi açısından da değerlendirilmesi gereken bir alandır.

KAYNAKÇA

Abdallah, Ssekamanya Siraje - Suhailah Hussien. “The Experience of Islamization of Knowledge at the International Islamic University Malaysia: Successes and Challenges”. *New Intellectual Horizon In Education* (2016), 91-111.

Abdürrezzâk, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmam. *Musannef*. Beyrût: el-Meclisü'l-İlmi, 1983.

Abu Rabi, M. İbrahim. “Çağdaş Arap Düşüncesi ve Küreselleşme”. *İslamiyât* 2 (2003), 13–34.

Adams, Samuel. “Globalization and Income Inequality: Implications for Intellectual Property Rights”. *Journal of Policy Modeling* 30 (2008), 725-735.

Arkoun, Mohammed. “Present-Day Islam Between its Tradition and Globalization”. *Intellectual Traditions in Islam*. ed. F. Daftary. London: I. B. Tauris, 179-211, 2000.

Baharçipek, Abdulkadir. “Arap Dünyasındaki Değişimin Anlamı”. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi* 1/1 (June 2013).

Bahçekapılı, Mehmet. “Batılı Ülkelerde Din Eğitiminin Kültürlerarası Barış ve Hoşgörüyü Olan Katkısı Üzerine Bazı Değerlendirmeler”. *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 21 (2011), 129-152.

Bahçekapılı, Mehmet. “Fransa’da Laiklik, İslam, Müslümanlar ve Din Eğitimi Politikaları”. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 6 (2018), 11-50.

Bell, Daniel. Kutsalın Dönüşü. [A. Köse içinde], *21. Yüzyılda Dinin Geleceği Kutsalın Dönüşü*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2014, 229-242.

Berger, P. L. “Dinin Krizinden Sekülerizmin Krizine”. (A. Köse içinde) *21. Yüzyılda “Dinin Geleceği Kutsalın Dönüşü*. ” İstanbul: Timaş Yayınları, 2014, 100-116.

Biçer, Ramazan. “Heretik Bir New Age Tarikatı: Dünya Kardeşlik Birliği Mevlana Yüce Vakfı”. *EKEV Akademi Dergisi* 10/29 (2006), 27-49.

Biçer, Ramazan. *Küreselleşen Çağda İslam*. İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2010.

Bozkurt, Veysel. “Küreselleşme: Kavram - Gelişim ve Yaklaşımlar”. *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi* 2/1-1 (2000).

Çapcıoğlu, İhsan. “Küreselleşme Sürecinde Kültürün ve Dinin Değişen Görünümleri”. *İslami Araştırmalar* 28 (2017), 3, 247-264.

Çapcıoğlu, İhsan. “Küreselleşme, Kültür ve Din”. *AÜİFD* 2 (2008), 153-183.

DİB. *Türkiye’de Dini Hayat Araştırması*. Ankara: DİB Yayınları, 2014.

Erdem, Mustafa. “Küreselleşme ve İslam Dünyası”. *Dini Araştırmalar*. ed. Mustafa Erdem. Ankara: 2003, 5–9.

Esposito, John L. *Kutsal Olmayan Savaş; İslamcı Terör*. çev. Nuray Yılmaz - Ertan Yılmaz. İstanbul: Oğlak Yayınları, 2003.

Falk, Richard. *Küreselleşme ve Din*. çev. H. T. Başoğlu. İstanbul: Küre Yayınları, 2003.

Faruki, İsmail Raci. *Islamization of Knowledge General Principles And Work Plan*. Virginia: International Institute of Islamic Thought, 1988.

Freeman, Alan - Kagarlitsky, Boris. “Küreselleşmenin Krizi”. *Dünya İmparatorluğu mu, Yoksa İmparatorluklar Dünyası mı*. haz. Alan Freeman, Boris Kagarlitsky. çev. İbrahim Yıldız - Bahar Kara. İstanbul: Yordam Kitap, 2008.

Giddens, Anthony. *Modernite ve Bireysel-Kimlik Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum*. İstanbul: Say Yayınları, 2010.

Gordon, David. *The Essential Rothbard*. Auburn: Ludwig von Mises Institute, 2007.

Güngör, Erol. *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken Yayıncılık, 2006.

Gürdoğan, Nazif. “Globalleşmeye Karşı Glokalleşme ve Türkiye'nin Geleceği”. *Küreselleşme İslam Dünyası ve Türkiye*. ed. İ. Kurt - S. A. Tüz. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2002.

Held, David - McGrew, Anthony. *Küresel Dönüşümler Büyük Küreselleşme Tartışması*. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2008.

Hirst, Paul - Thompson, Grahame. *Küreselleşme Sorgulanıyor*. Ankara: Dost Kitabevi, 2007.

Holyoake, George J. *English Secularism: A Confession of Belief*. Chicago: Open Court Publishing Cooperation, 1896.

Kalın, İbrahim. *İslam ve Batı*. İstanbul: TDV Yayınları, 2019.

Kardavi, Yusuf. *el-Muslimûn ve'l-avleme*. Kahire: Daru't-tevzi ve'n-Neşr el-İslami, 2000.

Keyman, E. Fuat - Sarıbay, Ali Yaşar. “Küreselleşme, Siyaset ve Toplumsal Yaşam”. *Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam*. ed. E. F. Keyman - A. Y. Sarıbay. Ankara: Vadi Yayınları, 1998.

Keyman, Fuat. “Türkiye’de Laiklik Sorununu Düşünmek: Modernite, Sekülerleşme, Demokratikleşme”. *Doğu Batı Dergisi* 23 (2003), 113-131.

Kızılgeçit, Muhammed. *Din Psikolojisinin 100’ü*. Ankara: OTTO Yayınları, 2017.

Kızılgeçit, Muhammed. *Din Psikolojisinin 300’ü*. Ankara: OTTO Yayınları, 2020.

Kızılgeçit, Muhammed. *Yeni Dini Hareketlerin Psikolojisi*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2018.

Lambert, Yves. “Religion in Modernity as A New Axial Age: Secularization or New Religious Form”. *Sociology of Religion* 60/3 (1999), 303-333.

Leaman, Oliver. “Is Globalization a Threat to Islam”. *Globalization, Ethics and*

Islam. ed. I. Markham - I. Ozdemir. England: Ashgate, 2004, 121–126.

Negrier, E. *Ulusal Kültürlerin Sonu Mu? Çeşitlilik Sınavında Kültür Politikaları*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015.

Öngören, Habibe. “Küreselleşme ve Yerel Kültür”. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* 15/1 (2002), 447-454.

Plotnik, Rod. *Psikolojiye Giriş*. çev. Tamer Geniş. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2009.

Ramadan, Tarık. *İslam Medeniyetlerin Yüzleşmesi: Hangi Modernite İçin Hangi Proje*. çev. A. Meral. İstanbul: Anka Yayınları, 2003.

Râzî, Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer. *İsmetü'l-enbiyâ*. Kahire: Mektebetü's-sekâfeti'd-dîniyye, 1986.

Rudy, Sayres. “Subjectivity, Political Evaluation and Islamist Trajectories”. *Globalization and the Muslim World*. ed. B. Schaebler - L. Stenberg. New York: Syracuse University Press, 2004.

Sağlam, Ömer. “Küreselleşen Dünyada Tüketime Anlamsal Çözülüşü”. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5/13 (2016), 187-221.

Sarıbay, Ali Yaşar. *Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1995.

Siddiqi, M. Nejatullah. “Islamization Of Knowledge, Reflection on Priorities”. *American Journal of Islamic Social Sciences* (2011), 15-35.

Şan, Mustafa Kemal -Haşlak, İrfan. “Asimilasyon ile Çokkültürlülük Arasında Amerikan Anaakımını Yeniden Düşünmek”. *Akademik İncelemeler Dergisi* 7/1(2012), 29-54.

Tablamacioğlu, Mehmet. *Din Sosyolojisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1983.

Tekin, Mustafa. *Din Sosyolojisi*. Konya: Palet Yayınları, 2013.

Tekin, Zeynep. *Küreselleşme Sürecinde Milli Kültür ve Gençlik*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, 2020.

Tomlinson, J. *Küreselleşme ve Kültür*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017.

Topçu, Nurettin. *Kültür ve Medeniyet*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2018.

Weber, Max. “Dünya Dinlerinin Sosyal Psikolojisi”. *Din Sosyolojisi*. ed. Yasin Aktay. Ankara: 1998, 165–176.

Yayla, Atilla. *Siyaset Teorisine Giriş*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 1998.

Zengin, Metin. “Bilginin İslamileşmesi Projesi; Öncüler, Yorumlar ve Çıktılar”. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/1 (2020), 1-8.

Zuckerman, Phil - Shook, John R. *The Oxford Handbook of Secularism The Oxford Handbook of Secularism*. New York: Oxford University Press, 2017, 16-21.